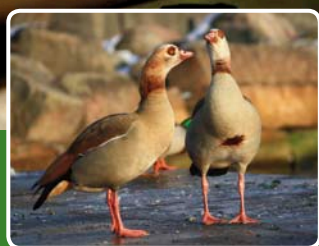

2022

HÅNDBTERING AF IKKEHJEMMEHØRENDE, INVASIVE ARTER

AF HVIRVELDYR PÅ EU-LISTEN, UNDER
HENSYNTAGEN TIL DYREVELFÆRD

Håndtering af ikkehjemmehørende, invasive arter af hvirveldyr på EU-listen, under hensyntagen til dyrevelfærd

Invasive ikkehjemmehørende arter (IAS) er en af hovedårsagerne til det globale tab af biodiversitet. Siden 2015, er IAS blevet reguleret på EU-plan af EU-forordningen 1143/2014. Fra og med februar 2021, indeholder forordningens liste 22 arter af hvirveldyr som er 'problematisk på EU-plan', og kræver at forvaltningen sker på en dyrevelfærdsmæssig forsvarlig måde. Der er for nyligt blevet udarbejdet en manual, der har fokus på forvaltningen af invasive ikkehjemmehørende arter af hvirveldyr der er problematiske på EU-plan. Manualen indeholder både en uddybende vurdering af de dyrevelfærdsmæssige indvirkninger, samt effektiviteten af de eksisterende metoder til både udryddelse, kontrol eller indeslutning af arterne.

Brugere af manualen **anbefales på det kraftigste at anvende den mest dyrevelfærdsmæssig forsvarlige metode, som både tilgodeser den specifikke situation i medlemsstaterne og samtidig ikke går på kompromis med effektiviteten af de forvaltningsmæssige tiltag**. Dette skal gøres, således at bekæmpelsesforanstaltningerne har den mindst mulige indvirkning på færrest mulige dyr, med samtidig overvejelse af for eksempel omkostninger, krav, fordele, gennemførlighed og offentlighedens opfattelse.

Manualen er tilgængelig via [Europa-Kommissionens \(EK\) webside vedrørende IAS](#).

Brugen af fælder som en del af forvaltningen af mårhund (*Nyctereutes procyonoides*) i de nordeuropæiske lande © LIFE09 NAT/SE/000344.

Hvad er en invasiv art og hvorfor er forvaltning en nødvendighed?

En **invasiv ikkehjemmehørende art (IAS)** er et dyr, plante, svamp eller mikroorganisme, hvis introduktion eller spredning til områder udenfor dets naturlige levested enten truer eller har en skadelig virkning på biodiversiteten og de relaterede økosystemtjenester.

IAS betragtes som en af hovedårsagerne til tab af biodiversiteten, samt arters udryddelse på tværs af både Europa og i resten af verden – specielt i områder der er både geografisk og evolutionært isolerede (som for eksempel øer). Måderne hvorpå de påvirker den hjemmehørende biodiversitet varierer, men kan inkludere både prædation, konkurrence og overførsel af sygdomme. EU's Biodiversitetsstrategi for 2030 afspejler truslerne forbundet med IAS, ved at inkludere forpligtelsen om en reducere af antallet af rødlistede arter, hvis trussel helt/delvist skyldes IAS, med 50%.

For at minimere ødelæggelserne forårsaget af invasive ikkehjemmehørende arter, er det nødvendigt at

forhindre utilsigtet introduktion samt spredning til nye områder. Derudover, vil det være en nødvendighed at minimere allerede etablerede bestandes påvirkning af miljøet gennem enten forvaltning, eller hvis muligt, ved helt at udrydde bestandene.

EU-forordningen omkring invasive ikkehjemmehørende arter trådte i kraft i 2015. I den centrale del af forordningen er en liste med alle de invasive ikkehjemmehørende arter, der er problematiske på EU-plan – en liste der i øjeblikket indeholder 30 dyre – og 36 plantearter (inklusive de 22 hvirveldyr der er inkluderet i denne manual). Forordningen kræver at medlemsstaterne implementerer mål der fokuserer på både forebyggelse, tidlig identificering og hurtige udryddelse, samt forvaltning af de invasive ikkehjemmehørende arter der anses som problematiske på EU-plan (se nedenstående **infografik**).

The AmDen amerikanske oksefrø (*Lithobates catesbeianus*) er lige nu etableret i seks af EU's medlemsstater, hvor den, på grund af sin størrelse, formeringsevne samt glubende appetit, er i stand til at udkonkurrere og forflytte andre, hjemmehørende paddearter. © Katja Schulz Attribution 2.0 Generic (CC BY 2.0) via Flickr.

Forordningen gælder for:

Alle invasive ikkehjemmehørende arter (IAS)*

- Indført uden for det naturlige udbredelsesområde
- Levende individer der kan formere sig
- Har en negativ indvirkning på biodiversiteten samt tilhørende økosystemtjenster

Kriterier for opførelse:

- Ikkehjemmehørende i EU (ekskl. ydre regioner)
- I stand til at etablere og sprede sig i >2 medlemsstater eller 1 marin region
- Skadelig indvirkning på biodiversiteten & økosystemtjenester
- Risikovurderingen viser, at en fælles indsats på EU-plan er nødvendig
- Opførelse på EU-listen vil enten effektivt forhindre, minimere eller begrænse indvirkningerne

Liste med IAS arter der er problematiske på EU-plan

Forebyggende tiltag

Nødforanstaltninger

- Gældende for IAS der er i overhængende fare for at blive indført (Ikke på EU-listen)
- Arterne (IAS) skal forventeligvis opfylde de gældende kriterier for opførelse på EU-listen
- Medlemsstaterne (MS) kan indføre midlertidige *restriktioner*
- MS skal informere Kommissionen, der afgør om hele EU skal inkluderes
- MS skal udføre en risikovurdering, der skal indsendes før opførelse på EU-listen

IAS der er problematiske i en medlemsstat eller regionalt

- MS kan oprette en national liste over IAS og implementere nationale *restriktioner* eller andre nationale tiltag
- Vedr. IAS der kræver regionalt samarbejde, kan MS anmode Kommissionen om at implicerede MS skal implementere: Handlingsplaner, overvågning, tidlig opdagelse, hurtig udryddelse, forvaltning samt genetablering

- * Anvendelse af Forordning 1143/2014 ekskluderer:
- Arter der spredes uden menneskelig indblanding
  - Ikke hjemmehørende arter under anden EU-lovgivning

'EU-listen' = 66 arter

- 2016 = 37 opførte arter (23 dyr og 14 planter)
- 2017 = 12 opførte arter (3 dyr og 9 planter)
- 2019 = 17 opførte arter (4 dyr og 13 planter)

Forebyggende tiltag

Restriktioner

- IAS der er problematiske på EU-plan må hverken: bevidst indføres i Unionen, beholdes, avles, transporteres, sælges, anvendes el. byttes, tillades at reproducere, vokse el. gro, el. udsættes i miljøet

Handlingsplaner

- Spredningsvejsanalyse af utilsigtede introduktioner af IAS, der er problematiske på EU-plan
- Implementering af handlingsplaner for vigtige spredningsveje (Max 3 år efter etablering)

Autorisationer

- I ekstraordinære tilfælde kan MS tillade sager med overbevisende interesse fra offentligheden (inkl. sociale eller økonomiske)
- Autorisation kræves fra Kommissionen

Tilladelser

- Tilladelser udstedt af MS giver mulighed for forskning eller ex-situ bevarelse

Forvaltning af udbredte IAS

Forvaltning

- MS har effektive forvaltningstiltag på plads for IAS der er geografisk spredte og problematiske på EU-plan (Max 1 1/2 år efter etablering)
- Baseret på cost-benefit-analyser

Genetablering

- MS udfører genetableringsprojekter for at bidrage til genopretningen af økosystemer der er nedbrudt af IAS der er problematiske på EU-plan
- Baseret på cost-benefit-analyser

Tidlig opdagelse og hurtig udryddelse

Overvågning

- MS indfører et overvågningssystem til IAS der er problematiske på EU-plan

Kontroller

- Gennem en række risikovurderinger undersøger MS om importerede varer, der er på EU-listen, er omfattet af en importtilladelse

Ved tidlig opdagelse underrettes Kommissionen

Hurtig udryddelse

- MS foretager en komplet og varig udryddelse indenfor 3 måneder efter underretningen.
- De bedst tilgængelige metoder anvendes (med fokus på menneskers sundhed, miljø og dyrevelfærd)

Fritagelser

- Udryddelse skal ikke implementeres indenfor 2 måneder efter opdagelsen, hvis et af de følgende punkter gør sig gældende:
  - Det er teknisk uladsiggørligt
  - Cost-benefit-analysen viser at udgifterne vejer tungere end fordelene
  - Udryddelsesmetoderne er ikke tilgængelige eller har voldsomme indvirkninger på menneskers sundhed eller miljøet
- Kan afvises af Kommissionen indenfor 2 måneder

Forvaltning af IAS og dyrevelfærd

Forvaltningen af hvirveldyr (som er IAS) der er inkluderet på EU's liste, giver anledning til velfærdsmæssige bekymringer; ikke mindst fordi forvaltning ofte inkluderer store grupper af dyr og foregår over lang tid, men også fordi det påvirker både ikke-målarter samt deres levested. Forordningen anerkender at **udryddelse og forvaltning af IAS potentielt vil medføre smerte, lidelse, frygt eller andre former for smerte for dyrene, selvom de bedst tilgængelige metoder anvendes**. I offentligheden er der en stigende erkendelse af invasive fremmede arters status som sansende væsner, hvilket har medført en øget samfundsmæssig interesse omkring vigtigheden af, at de behandles ordentligt.

Som en del af EU IAS forordningens krav vedrørende den hurtige udryddelse samt forvaltning af de invasive

fremmede arter der er på listen over problematiske arter på EU-plan, klarlægges også kravet til hensyntagen til dyrevelfærden. Forordningen fastslår, at når forvaltningsmæssige tiltag anvendes, skal medlemsstaterne **sikre at dyrene ikke udsættes for unødigt smerte, frygt eller lidelse, under størst mulig hensyntagen til bedste praksis inden for området. Dette skal ske uden at gå på kompromis med effektiviteten af den pågældende forvaltning**. Ud fra disse påbud, er det de enkelte medlemsstaters ansvar at vælge hvilke forvaltningstiltag der opfylder deres specifikke behov bedst muligt. Udvælgelsen af uhensigtsmæssige tiltag kan medføre ikke bare unødigt smerte hos dyrene, samt manglende forståelse hos offentligheden, men også manglende overholdelse af IAS forordningens målsætninger.

En manual der skal understøtte kompetente myndigheders og udøveres integrering af dyrevelfærd i forvaltningen af IAS

En forvaltningsmanual er lavet som støtte til medlemsstaterne, samt andre, der skal foretage beslutninger, omkring indsatser vedrørende forsvarlig forvaltning af de på EU-plan problematiske arter. Manualen identificerer de tilgængelige dødbringende og ikke-dødbringende tiltag, der kan anvendes til enten udryddelse, kontrol eller indeslutning af bestande af de 22 arter af hvirveldyr der er på EU's liste (se **værktøjskassen** sidst i brochuren).

Både effektiviteten, omkostningerne samt konsekvenserne ved hvert tiltag diskuteres, mens **deres altafgørende følgevirkninger på dyrevelfærdsområdet evalueres**. Tiltagene defineres ikke som 'forsvarlige' eller 'uforsvarlige', da det ville være en oversimplificering af problematikken. Samtidig ville det potentielt mindske udøvernes engagement for kontinuerligt at arbejde hen mod

de fremgangsmåder, der medfører mindst mulig indvirkning på dyrevelfærden. Formålet er derimod, at beskrive tiltagene via en velfærdsakse, hvorpå der vises graden af påvirkning af dyrevelfærden, således at der opmuntres til at anvende de metoder med den mindst mulige indvirkning.

Forsvarlighedsvurderingen af hvert tiltag er baseret på en velfærdsvurderingsmodel udarbejdet af Sharp & Saunders (2011) som er baseret på en model med fem domæner (*5 Domains Model*) (Mellor & Red, 1994). Hvert tiltag vurderes på de følgende parametre: (A) '*den overordnede velfærdspåvirkning*' der ser på velfærdspåvirkningen separat fra selve aflivningen af dyret (hvis tiltaget inkluderer aflivning). (B) '*aflivningsmetoden*' der ser på de velfærdsmæssige påvirkninger ved selve aflivningen (hvis tiltaget inkluderer aflivning).

De 22 arter af hvirveldyr der er IAS på EU-plan

■ Pattedyr

Callosciurus erythraeus
Rødbuget egern

Herpestes javanicus
Lille indisk mangust

Muntiacus reevesi
Muntjak

Myocastor coypus
Sumpbæver

Nasua nasua
Næsebjørn

Nyctereutes procyonoides
Mårhund

Ondatra zibethicus
Bisamrotte

Procyon lotor
Vaskebjørn

Sciurus carolinensis
Gråt egern

Sciurus niger
Ræveegern

Tamias sibiricus
Sibirisk jordegern

Fugle

Acridotheres tristis
Almindelig mynah

Alopochen aegyptiaca
Nilgås

Corvus splendens
Indisk huskrage

Oxyura jamaicensis
Amerikansk skarveand

Threskiornis aethiopicus
Hellig ibis

Padder og reptiler

Lithobates catesbeianus
Amerikansk oksefrø

Trachemys scripta
Rødøret-, Guløret- og Cumberland
terrapin

Fisk

Lepomis gibbosus
Almindelig solaborre

Percottus glenii
Kinesisk sovekutting

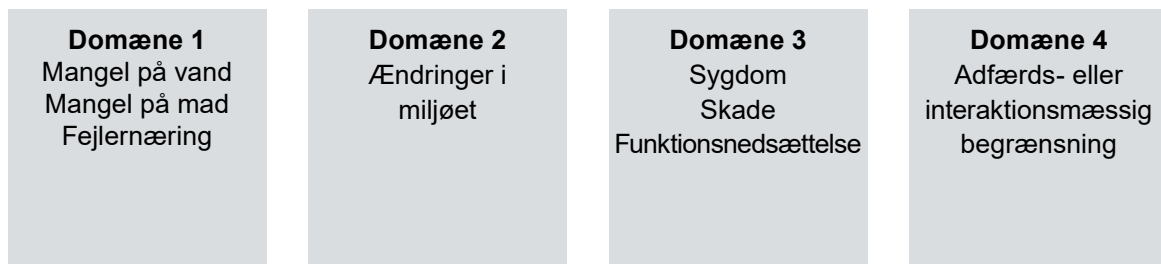
Plotosus lineatus
Stripet koralmalle

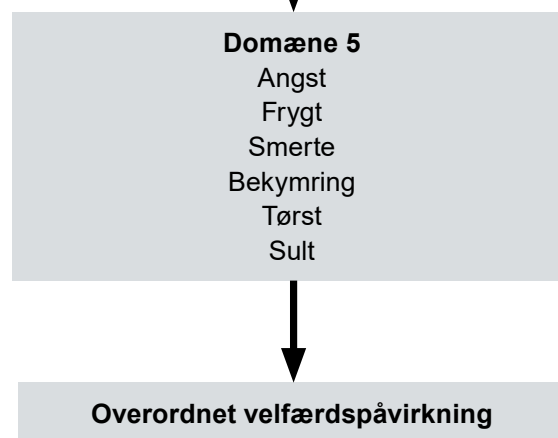
Pseudorasbora parva
Båndgrundling

Fem domæner dækkende over potentielle velfærdspåvirkninger inddelt bredt i fysiske og psykiske komponenter

Fysiske komponenter

Mental components

Fra Sharp & Saunders (2011)

Manualen indeholder de følgende afsnit:

- En oversigt over de standarder og regler omkring dyrevelfærden (både internationale, i EU samt i medlemsstaterne), der er relevante for forvaltningen af bestande af invasive ikkehjemmehørende arter af hvirveldyr.
- En værktøjskasse der indeholder alle tilgængelige tiltag, der kan anvendes til at forvalte de 22 arter af hvirveldyr der er problematiske på EU-plan.
- Opsummering af forsvarligheden af de forskellige tiltag, opdelt både efter den overordnede velfærdspåvirkning samt aflivningsmetode.
- En gennemgang af arterne, der både fremhæver de forvaltningstiltag der er tilgængelige for hver art, samt indeholder en diskussion af tiltagens effektivitet og omkostninger.
- Et bilag med vurderinger af de forskellige tiltag, som indeholder detaljer vedrørende deres udførsel, forsvarlighed, effektivitet, omkostninger samt konsekvenser.
- Et tillæg med retlige rammer og artsstatus i hver medlemsstat.

Hvor kan manualen findes

Manualen omhandlende forvaltningen af invasive ikkehjemmehørende arter af hvirveldyr der er problematiske på EU-plan, kan findes på [EK's IAS-webside](#).

Referencer

Mellor, D.J. & Reid, C.S.W. 1994. Concepts of animal well-being and predicting the impact of procedures on experimental animals. In Proceedings of Improving the Well-being of Animals in the Research Environment, Marriott Hotel, Sydney, Australia, October 1993; pp. 3–18.

Sharp, T. & Saunders, G. 2011. A model for assessing the relative humaneness of pest animal control methods, Department of Agriculture, Fisheries and Forestry Canberra, Australia.

Almindelig solaborre (*Lepomis gibbosus*) © Matt Tillett Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0).

Værktøjskasse med de vurderede tiltag samt de 22 arter af hvirveldyr der er problematiske på EU-plan

Herunder ses en matrix med de 32 vurderede tiltag der er inkluderet i manualen. Det ses her hvilke tiltag der kan anvendes på hvilke, på EU-plan, problematiske arter af hvirveldyr. Bemærk at manualen viser en vurdering af hvert

tiltags **påvirkning på dyrevelfærden**, sammenholdt med information omkring deres effektivitet i forhold til forskellige forvaltningsmål (hurtig udryddelse, udryddelse, kontrol og indeslutning), samt omkostninger og konsekvens.

Kategori	Tiltagets navn	<i>Acridotheres tristis</i> Almindelig mynah	<i>Alouatta palliata</i> Nilgås	<i>Callosicus erythraeus</i> Rødbuget egerm	<i>Corvus splendens</i> Indisk huskrage	<i>Herpestes javanicus</i> Lille indisk mangust	<i>Lepomis gibbosus</i> Almindelig solaborre	<i>Lithobates catesbeianus</i> Amerikansk oksefrø	<i>Muntiacus reevesi</i> Muntjak
Biologisk kontrol	Hjemmehørende rovdyr						P	A	
Habitat manipulation	Akvatiske barrierer – fysiske & ikke-fysiske						P	A	
	Forvaltning af det akvatisk levested – Udtørring/dræning af sø						A	A	
	Fysiske terrestriske barrierer							P	
Fjernelse med hænderne	Fjernelse med hænderne	P	A		A		P	A	A
	Fysiske fiskemetoder						A	A	
Andre	Oliering af æg	P	A		A				
	Elektrofiskeri						A	A	
	Fertilitetskontrol – kemisk (i madding) & injektion			P				U	P
	Jagthunde (sporing/gøen)			P		A			P
	Judasdyr	P			P	P			P
Forgiftning eller giftstoffer	Bedøvende madding	U	P		U				P
	Kemisk behandling af levestederne						P	P	
	Giftstoffer og toksiner i madding					P			
Skydning	Skydning – jagt	A	A	A	A	A		A	A
Fælder	Drukning via fælder								
	Goodnature fælder med automatisk nulstilling			P		A			
	Fælde med udløser			P		A			
	Fælde til levende fangst	A	A	A	A	A			A
	Smækfælder og snarer					P			
	Lokkeduefælder	A	A		P				
Aflivning/fjernelse kun ved fangst	Forskydning af rygsøjlen	P	P	A	P	P	P	P	
	Kranietraume	A	A	U	P	P	P	A	A
	Halshugning	P	P	P	P		P	P	
	Stød	P	P	P	P	P	P		P
	Frysning						A	A	
	Aflivning via indsprøjtning	P	P	P	P	P	P	P	P
	Holde i fangenskab	P	P	A	P	P	P	P	P
	Modificeret atmosfære	A	A	A	P	P			
	Skydning – aflivning af fastholdte dyr	P	P	P	P	P			P
	Slagtning (kniv)	P	P	P	P	P	P	P	P
Kirurgisk sterilisation	P	P	P	P	P			P	

Tiltagens tilgængelighed:

A = Tilgængelig U = Under udarbejdelse P = Potentiale

<i>Myocastor coypus</i> Sumpbæver	<i>Nasua nasua</i> Næsebjørn	<i>Nyctereutes procyonoides</i> Mårhund	<i>Ondatra zibethicus</i> Bisamrotte	<i>Oxyura jamaicensis</i> Amerikansk skarveand	<i>Perocottus glenii</i> Kinesisk sovekutting	<i>Plotosus lineatus</i> Stripet koralmalle	<i>Procyon lotor</i> Vaskebjørn	<i>Pseudorasbora parva</i> Båndgrundling	<i>Sciurus carolinensis</i> Gråt egerm	<i>Sciurus niger</i> Ræveegerm	<i>Tamias sibiricus</i> Sibirisk jordegerm	<i>Threskiornis aethiopicus</i> Hellig ibis	<i>Trachemys scripta</i> Rødret-, Guløret- og Cumberland terrapin
					A			A	P				P
					A			A					
					A			A					A
													P
	A			A	P	P		A				A	A
					P	P		A					A
				A								A	
					A			A					
	P	P	P				P		A	P	P		
A	P	A	P				A		P	P	P		A
U	P	A	P				U					P	U
												A	
P			P		P			A					
			P						A				
A	A	A	A	A			A		A	P	P	A	A
A			A										
									A	P	P		
A	P	A	A				A		A	P	P		
A	A	A	A	A			A		A	A	A	P	A
P	P	P					A						
				P	P	P		P	A	A		P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	A	A		P	P
					P	P		P	P	P	P	P	P
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
								P					A
P	P	P	P	P	P		P	P	A	A	P	P	A
P	P	P	P	P	P	P	A	P	P	P	P	P	A
A	A	P	P	P			P		A	A	P	P	P
A	A	P	P	P			A		A	A	P	P	A
P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P	P
A	P	P	P	P			A		A	P	P	P	A

Billedkreditter

Side 6: Pattedyr

Callosciurus erythraeus, Rødbuget egern © 57Andrew (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Herpestes javanicus (= *H. auro punctatus*), Lille indisk mangust © Carla Kishinami (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Muntiacus reevesi, Muntjak © Andrew-M-Whitman Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Myocastor coypus, Sumpbæver © Stanze Attribution-ShareAlike 2.0 Generic (CC BY-SA 2.0) via Flickr.

Nasua nasua, Næsebjørn © Ralph Kränzlein (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Nyctereutes procyonoides, Mårhund © Dennis Irrgang (Creative Commons Attribution 2.0 Generic license) via Wikipedia.

Ondatra zibethicus, Bisamrotte © Tom Koerner/USFWS (CC BY 2.0) via Flickr.

Procyon lotor, Vaskebjørn © Dennis Church (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Sciurus carolinensis, Gråt egern © Tomfriedel/BirdPhotos.com (CC BY 3.0).

Sciurus niger, Ræveegern © Ilona Loser (CC BY-SA 3.0).

Tamias sibiricus, Sibirisk jordegern © Alpsdake (CC BY-SA 3.0).

Side 7: Fugle

Acridotheres tristis, Almindelig mynah © Budak (CC BY-NC-ND 2.0) via Flickr.

Alopochen aegyptiaca, Nilgås © Roland zh (CC BY-SA 3.0).

Corvus splendens, Indisk huskrage © Shanthanu Bhardwaj (CC BY-SA 2.0) via Flickr.

Oxyura jamaicensis, Amerikansk skarveand © iStockphoto/wrangel.

Threskiornis aethiopicus, Hellig ibis © Helmy oved Attribution (CC BY 2.0).

Side 7: Padder og reptiler

Lithobates catesbeianus, Amerikansk oksefrø © Katja Schulz Attribution 2.0 Generic (CC BY 2.0) via Flickr.

Trachemys scripta, Røddoret-, Guløret- og Cumberland terrapin © Shelia Sund Attribution 2.0 Generic (CC BY 2.0).

Side 7: Fisk

Lepomis gibbosus, Almindelig solaborre © Matt Tillett Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0).

Percottus glenii, Kinesisk sovekutling © Petryl Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0).

Plotosus lineatus, Stripet koralmale © Prilfish Attribution 2.0 Generic (CC BY 2.0).

Pseudorasbora parva, Båndgrundling © Seotaro Attribution-ShareAlike 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0).

Frasigelse: Dette dokument er udarbejdet af IUCN indenfor rammerne af kontrakt nr. 07.027746/2019/812504/SER/ENV.D.2. "Identification, Assessment, Sharing and Dissemination of Best Practices for Humane Management of Invasive Alien Species". Hverken information eller holdninger fremsat i dette dokument, er nødvendigvis fyldestgørende eller reflekterer den officielle holdning af Kommissionen, IUCN og andre organisationer som bidrog til udarbejdelsen (APHA, Eurogroup for Animals, EAZA, Newcastle universitet, EARS). Kommissionen står ikke inde for nøjagtigheden af data inkluderet i dokumentet. Hverken Kommissionen eller IUCN, eller andre personer der agerer på vegne af Kommissionen eller IUCN, inkluderet alle forfattere eller bidragsydere til selve dokumentet, kan holdes ansvarlig for nogle former for fremtidig brug af informationen samlet heri. Gengivelse af hele eller dele af dokumentet er tilladt, mod at kilden anføres.

Feedback: Kommentarer der kan forbedre dokumentet er velkomne. Send venligst dine kommentarer via mail til ENV-IAS@ec.europa.eu